

4. (1952), *Yuridicheskiy slovar* [Law dictionary], Gosudarstvennoe izd-vo yurid. l-ry, Moscow, Russia.
5. Rudyuk, S.P. (2004), *Mizhnarodne humanitarne pravo. Konspekt lekciy* [International humanitarian law. Lecture notes], MO Ukraine, Kyiv, Ukraine.
6. List, F. (1917), *Mezhdunarodnoe pravo v sistematicheskoy izlozhenii* [International law in a consistent manner], Yurev, Russia.
7. Frederic de Mulinen (1993), *Pravo voyny. Rukovodstvo dlya vooruzhennykh sil* [Law of war. Guidance for armed forces], Mezhdunarodnyi Komitet Krasnogo Kresta, Moscow, Russia.
8. (1996), *Pravo viyny. Poradnyk dlia komandnoho skladu Zbroinykh Syl Ukrainy* [Law of war. Guidance for command personnel of the Ukrainian Armed Forces], VKF "Lubava", Kyiv, Ukraine.
9. Oppengeym, L. (1949), *Mezhdunarodnoe pravo* [International law], Vol. 2, Inostr. Lit., Moscow, Russia.
10. Davydov, A.I. (1955), *Voyna i mezhdunarodnoe pravo* [War and international law], VUZI, Moscow, Russia.
11. (1995), *Mezhdunarodnoe pravo. Vedenie boevykh deystviy. Sbornik Gaagskikh konventsiy i inykh sohlasheniy* [International law. Conduct of hostilities. Collection of Hague Conventions and other arrangements], Mezhdunarodnyi Komitet Krasnogo Kresta, Moscow, Russia.
12. (1971), *Diplomaticheskij slovar* [Diplomatic dictionary], Vol. 1, Politizdat, Moscow, Russia.

УДК 340.113

ПРАВНИЧІ ПОНЯТТЯ І ТЕРМІНОЛОГІЯ У МЕТОДОЛОГІЇ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

Кучеренко Д.С., консультант з юридичних питань

*ТОВ «КОМПЕЦЬ», вул. Культурна, 177-А, м. Запоріжжя, Україна
den.cucherencko82@meta.ua*

У статті розглядаються місце та роль правничих понять і термінології у методології юридичної науки. Аналізується співвідношення мови і права у різні історичні періоди у різних правових школах. Обґрунтовується необхідність введення у методологію вітчизняної юридичної науки теоретико-методологічних підходів до дослідження мови права, розроблених у рамках аналітичної філософії права.

Ключові слова: мова права, правничі поняття, правничі термінологія, праворозуміння, методологія юридичної науки, юридичний позитивізм, аналітична філософія права.

ПРАВОВЫЕ ПОНЯТИЯ И ТЕРМИНОЛОГИЯ В МЕТОДОЛОГИИ ЮРИДИЧЕСКОЙ НАУКИ

Кучеренко Д.С.

*ООО «КОМПЕЦЬ», ул. Культурная, 177-А, г. Запорожье, Украина
den.cucherencko82@meta.ua*

В статье рассматриваются место и роль правовых понятий и терминологии в методологии юридической науки. Анализируется соотношение языка и права в разные исторические периоды в разных правовых школах. Обосновывается необходимость введения в методологию отечественной юридической науки теоретико-методологических подходов к исследованию языка права, разработанных в рамках аналитической философии права.

Ключевые слова: язык права, правовые понятия, правовая терминология, правопонимание, методология юридической науки, юридический позитивизм, аналитическая философия права.

LEGAL CONCEPTS AND TERMINOLOGY IN THE METHODOLOGY OF JURIDICAL SCIENCE

Kucherenko D.S.

“COMREC LTD”, *Kulturna Str. 177-A, Zaporizhzhia, Ukraine*
den.cucherencko82@meta.ua

The article deals with the place and role of legal concepts and terminology in the methodology of legal science. The correlation between language and law in different historical periods, in different legal schools, is analysed. The author states that today, philological approach prevails in works of the domestic lawyer-theorists on language issues of law, and the study of the interaction of language and law is traditionally conducted in the framework of legal technology and hermeneutics. There is indicated the lack of due attention in the modern Ukrainian jurisprudence to the study of legal concepts and terminology from a methodological point of view. The development of general theoretical jurisprudence in the continental European (Romano-Germanic) and Western (Anglo-American) traditions is traced. The evolution of historical forms of legal positivism as the main direction of the general theory of law depending on the concept of legal thinking is researched. The author shows peculiarities of the formation and development of the analytical (linguistic) philosophy of the twentieth century. It is noted that the linguistic turn, or “turn to speech” was an event that led to a change in the classical European philosophical paradigm (logical positivism became linguistic one), and the scope of law with its numerous concepts and methods of their explanation became a kind of experimental platform, on which certain philosophical arguments can be verified, clarified, and substantiated. An overview of a number of provisions of the concept of one of the founders of the analytical jurisprudence, the British philosopher of law, H. L. A. Hart, is made. The subject and tasks of the analytical philosophy of law as a branch of scientific knowledge are revealed. There is described the specificity of the analytical methodology, pointed to the potential of its main assets: conceptual analysis, the design of conceptual schemes, and method of clarifying legal concepts. It is indicated that the study of the analytical philosophy of law in foreign literature has a long tradition. The conclusion is made that the modern analytical philosophy of law is a relatively new trend in domestic studies of traditional problems of legal theory. An attention is drawn to the absence of special monographic studies in the Ukrainian philosophical and general theoretical legal literature on the analysis of key concepts of the analytical philosophy of law. The necessity of introducing into the methodology of domestic legal science the substantiation of theoretical and methodological approaches to the study of the language of the law, developed within the framework of the analytical philosophy of law, with the aim of their application to the solution of fundamental legal issues, is substantiated.

Key words: language of law, legal concepts, legal terminology, legal thinking, juridical science's methodology, legal positivism, analytic philosophy of law.

Природно, що права без мови немає і бути не може. Англійський дослідник Крістофер Хаттон у своїй монографії «Мова, значення і право» зазначає, що «право є вежею, побудованою мовою» [1, с. 4]. На залежність права від мови звертає увагу і Герард-Рене де Гроте, вказуючи, що «право має потребу у мові» [2].

У сучасній вітчизняній юридичній науці дослідження взаємодії мови і права проводяться головним чином у рамках юридичної техніки та герменевтики у зв'язку з розробками техніки та методики складання і тлумачення правових текстів. Дослідження правничої (юридичної) термінології проводяться у нас у рамках юридичної техніки з метою найбільш адекватного закріплення правових понять у тексті нормативно-правових актів, а не філософського аналізу цих понять.

У роботах сучасних юристів-теоретиків переважає лінгво-стилістичний, філологічний підхід до мовних питань права. Вказаний підхід також домінує у дидактико-методичній літературі [3].

Безперечно, лінгвістика і філологія права абсолютно необхідні у теоретичному та практично-прикладному аспектах. Однак до дослідження мови права необхідно залучення методології (принципів, методів) і результатів історичної юриспруденції, теорії та філософії права. Як зазначає М. Беляєв, «посредством обнаружения (усмотрения) бесконечной череды законных и не вполне законных аналогий между языком и правом можно заявить о саморазвертывании языковой философии права», потенціал якої має інструментальний характер і має знайти особливо чітке та плідне розкриття у сфері юридичної методології [4].

Хоча у деяких вітчизняних дослідників є розуміння того, що мова права є одним з аспектів методології юриспруденції, пов'язаних із характеристикою самої юридичної науки [5, с. 4],

проте до цього часу правничі поняття і термінологія ґрунтовно не обговорювалися та не були об'єктом дослідження із позицій методології юриспруденції. Так, Т. Подорожня вказує, що необхідність поглибленого вивчення понять та категорій пояснюється тим, що в межах загальної теорії права може бути створена його цілісна концепція, котра буде покладена в основу технології проектування чинних нормативно-правових актів [6].

Це пов'язано, зокрема, з типом праворозуміння, що історично склався та домінує у сучасному українському правознавстві. Варто погодитись із висновком В.В. Лапаєвої про наявність у сучасному правознавстві не теорій права, а всього лише типів праворозуміння, що є, по суті, парадигмами пізнання права – теоретико-методологічними підходами до формування образу права і до розуміння сутності права, які здійснюються з позицій того чи іншого теоретичного бачення проблеми в рамках певної методології аналізу [7, с. 28]. Так, наприклад, М. Дамірлі зазначає, що історія правничої термінології є актуальним напрямом сучасних історико-правових досліджень, бо саме розробка цього напрямку здатна дати ключ до розшифрування низки сучасних понять. У союзі з найретельнішим вивченням правничої термінології у її історії і найпильнішою увагою до суті та смислу мови науки історія правознавства здатна стати джерелом примноження та впорядкування нашого знання про право, способом експліцирування нашого знання про нього. Дослідження історії правових понять стає об'єктивно необхідним у результаті виявленого в ході історії нового значення смислу вже відомих фактів. Слід також врахувати, що історія поняття є одним із напрямів історичної думки, який нині тільки починає усвідомлюватись як важливий аспект історичного пізнання [8]. В аналітичному огляді західної літератури, присвяченій темі «Право і мова», відзначається, що дослідження мови права неминуче пов'язане (нехай і досить складним та опосередкованим чином) із питанням про сутність права. Тому щоразу, коли торкаються проблеми мови права, не обмежуються «лише» семантикою або стилістикою, а виходять у галузь загальної теорії та філософії права [9].

Питання про створення загальнотеоретичної юридичної науки було поставлене на порядок денний у ХІХ ст. Юристи активно почали пошук теорії, яка б не підривала довіри громадянського суспільства до поновленого буржуазного права, не провокувала населення на повстання ідеями про примат природних прав над позитивними законами, а також пропагандою права на супротив властям, що порушують природні права людини. Майже одночасно у Німеччині та Англії формується загальнотеоретична юридична наука. У континентально-європейській (романо-германській) традиції вона отримала назву «загальна теорія права», у західній (англо-американській) традиції – «юриспруденція». У межах цієї загальнотеоретичної юридичної науки розробляється новий напрям – теорія юридичного позитивізму (вивчає чинне, тобто позитивне право). «Позитивісти» обмежили юридичну науку догмою права: описом, узагальненням, систематизацією і класифікацією нормативних приписів законодавця та виробленням на основі цього відповідних юридичних визначень і конструкцій. Вони здійснили концептуальне обґрунтування формально-догматичного методу як головного та, по суті, єдиного загального методу теоретичної юриспруденції і на цій основі випрацювали певне формально-догматичне право загалом.

У Німеччині рух за створення загальної теорії права розпочався лише у 70-х рр. ХІХ ст. Провідним елементом правової системи розглядається закон, законодавство як система законів (позитивізм законів, легістський позитивізм). На заклики створити загальну теорію права замість філософії права та енциклопедії права залюбки відгукнулися не тільки німецькі вчені. Теорія права міцно закріплюється й у правознавстві Російської імперії завдяки спеціальним курсам, виданим М. Коркуновим, Л. Петражицьким, В. Хвостовим, Г. Шершеневичем. Дослідження мови закону та права торкались у дореволюційній вітчизняній літературі Є. Васьковський, М. Гредескул, М. Капустін, В. Катков та ін. Радянський курс загальної теорії права виходив із розуміння права як закону, більшість проблем теорії права трактувалась авторами радянських підручників із суто позитивістських

підходів (питання джерел права, застосування норм права, поняття і структури норми права, правовідносин, системи права тощо).

У сучасному українському правознавстві вітчизняні науковці залишаються вірними попереднім рішенням методологічних і теоретичних питань загальної теорії права. Зазначене призводить до неповного, неточного, дискусійного знання про логічну будову теорії права, її складових частин (предмета, об'єкта, філософського та емпіричного підґрунтя, теорії і метода) та їхнього змісту, а також зв'язків і залежностей, у які вступають ці компоненти між собою.

Іншим шляхом розвивалася концепція праворозуміння у країнах західної традиції права (Англія, США), зокрема, у питаннях співвідношення мови і права. Це було викликано як історичними причинами, так і методологією юриспруденції та філософії права, що була покладена в основу досліджень правових понять і правничої термінології. Англо-американський напрям юридичного позитивізму вихідний матеріал правового аналізу вбачав у юридичних рішеннях, судових прецедентах (позитивізм рішень, аналітичний позитивізм).

Засновником загальнотеоретичної юридичної науки вважається англійський юрист Дж. Остін, який у 1832 р. видав цикл своїх лекцій під назвою «О предмете науки права». Посмертно дружина Дж. Остіна опублікувала на початку 1860-х рр. іншу його працю «Лекции о юриспруденции или философии положительного права». Вказані роботи заклали не тільки наріжні камені юридичного позитивізму як одного із провідних наукових напрямів правознавства, а й його міцний фундамент. Дж. Остін вважав, що у системі юридичних наук має існувати загальне правознавство, що ставило б своїм завданням дослідження понять, що містяться в основі позитивного права різних держав. Оскільки подібне завдання традиційно розв'язувала філософія права, то Остін запропонував називати нову галузь правознавства філософією позитивного права, яка, однак, істотно відрізнялася від традиційного розуміння філософії права. Якщо остання формулювала свої підходи до права та його принципи раціональним шляхом, абстрактно, через логічне виведення права із загальних понять добра, справедливості, свободи, то у новій галузі правознавства пропонувалося вивчати тільки реально чинне (позитивне) право і методом індукції виводити загальне та необхідне у праві.

У США питання мови права та юридичної термінології наприкінці XIX – у першій половині XX ст. досліджували О. Холмс, Дж. Вігмор, А. Корбін та ін. [10].

На початку XX століття філософи, які звикли мислити у категоріях об'єкт – суб'єкт, виявили у цій конфігурації присутність третього складника – мови. Вони звернули увагу на те, що всі їхні міркування категоріями логіки відбуваються у рамках мови. При цьому мова має власні закони та правила, які вона нав'язує, що іноді призводить до помилок і плутанини. З огляду на це філософи здійснили намір вийти за межі обмежень повсякденної мови, які вона накладає на наше мислення з метою створення нейтральної (достовірної, абсолютно точної) мови, за допомогою якої можливо об'єктивно описати світ. Вони вирішили піддати мову скрупульозному аналізу методами логіки та отримати кінцеве достовірне філософське знання і повноцінний завершений методологічний апарат для науки. Але створення такої «штучної» наукової мови виявилось непосильним через кризу самої логічної програми. У зв'язку з цим філософи звернулися до аналізу повсякденної мови, виходячи з передумови побудови логіки на мові замість конструювання мови на логіці, тобто поклали мову в основу. Так у філософії виникає новий напрям – аналітична (лінгвістична) філософія.

Філософи аналітичного руху виступили проти метафізичних міркувань, які під виглядом отримання нового знання ставлять нові проблеми. У метафізичних побудовах часто буває так, що у самому формулюванні фраз закладені логічні помилки; не суворе оперування поняттями та аргументацією призводить до абсурду. Метафізика, втім, не відкидається остаточно, визнається її значення для генерування нових наукових ідей та нових методологічних підходів.

Аналітична філософія стверджує, що багато проблем були б вирішені, якщо проаналізувати, які функції надаються словам у тому чи іншому міркуванні. Завдання філософії полягають в аналітичному дослідженні, опануванні, розумінні мови і, відповідно, мислення. Цей хід філософської думки отримав назву «лінгвістичний поворот» та визначив характер дій усієї аналітичної філософії. Перший етап лінгвістичного повороту припав на 20-ті рр. XX ст. і був пов'язаний із спробами реформування та покращення повсякденної мови шляхом усунення помилок, що виникають під час її застосування. У середині XX ст., на другому етапі лінгвістичного повороту, філософи-аналітики звернулися до дослідження різних типів мов.

Увага до мови права, аналізу структури і логіки правових норм, аналізу змісту нормативного припису зумовили становлення і розвиток аналітичної філософії права, що спочатку розумілась як специфічний напрям самої аналітичної філософії, а згодом – як самостійна галузь наукового знання [11]. Під впливом аналітичної філософії (логічного і лінгвістичного позитивізму) правничі позитивістські погляди піддаються значному вдосконаленню, що найбільш явно знаходить своє відображення у положеннях аналітичної філософії права [12].

Аналітична філософія права (аналітична юриспруденція) – це напрям, що базується на аналітичній філософії, яка виникла та інтенсивно розвивалася завдяки дослідженням учених Кембриджського та Оксфордського університетів. Експлікація ідей аналітичної філософії у роботах із юриспруденції дозволила стверджувати про появу нової галузі наукового знання – аналітичної філософії права [13]. Один із засновників аналітичної юриспруденції британський філософ права Г. Харт так визначив її предметну сферу: «сучасна [аналітична] філософія не тільки займається проблемами повсякденної мови, а й розмовляє із нею; і тепер між двома цими науками [аналітичною філософією та юриспруденцією] більше не існує бар'єра з метафізичного жаргону технічних термінів» [14]. Предметом вивчення аналітичної філософії права XXI століття, на думку Б. Бікса, є насамперед сутність права і природа юридичних понять [15].

Своїм завданням аналітична філософія права вважала і вважає «прояснення» мови, якою формулюються значимі для філософії питання і твердження. Досягти цього можна лише шляхом точного визначення усіх понять, що використовуються, та їх співвіднесенням із явищами, що спостерігаються емпірично. У такому разі аналітична юриспруденція є незамінною, оскільки вона акцентує увагу саме на своєрідності юридичних понять, термінів, що виражають ці поняття, усієї правової системи загалом як особливого способу використання мови [16].

Логіко-лінгвістичні ідеї про «правила мовних ігор» пізнього Л. Вітгенштайна та його послідовників у Британії Дж. Остіна і П. Струсона істотно вплинули на аналітичну юриспруденцію Г. Харта. Важливою для Г. Харта є теза про часткову не(до)визначеність права, зумовлену природою мови, – як діяльності, якій властиві ясні й суміжні випадки вживання знака/терміна/правила («ядро» і «півтінь» значення), а отже, і невизначеність («відкрита структура») останніх у застосуванні до нових/нетипових ситуацій. На його погляд, аналітичний підхід до значень уживаних у юриспруденції термінів покликаний подолати «заплутаність теорії права» і допомогти відповісти на фундаментальне запитання «що таке право?».

Аналітична юриспруденція виходить із того, що розуміння того, як функціонує мова, покликане дати нове розуміння класичних проблем юридичної науки. Більшість фундаментальних проблем права можуть бути розв'язані за допомогою аналізу відповідного слововживання завдяки застосуванню нової методології аналітичної філософії мови. Основним методологічним засобом розв'язання основних філософсько-правових проблем правознавці-аналітики визначили концептуальний аналіз. Переймаючи основні методологічні настанови аналітичної філософії, вони встановили, що актуалізація застосування концептуального аналізу до дослідження правових явищ дозволяє зробити два важливі висновки. По-перше, головним завданням аналітичної юриспруденції у результаті

лінгвістичного повороту стає «прояснення» мови, якою формулюються епістемологічно значущі питання та онтологічні твердження, її своєрідне очищення від «метафізичної невизначеності» і різного роду неоднозначності. По-друге, застосування концептуального аналізу дозволяє не тільки просунути далі у дослідженнях сутності юридичних понять, а й зробити істотний внесок у вивчення основ і принципів методології правотворчої (особливо законотворчої) діяльності та юридичної техніки. Це зумовило появу основних сфер застосування аналітичної методології: концептуальний аналіз змісту права, конструювання концептуальних схем із відповідною термінологією.

Специфіка *концептуального аналізу* тексту нормативно-правового акта розкривається порівняно з юридичною інтерпретацією (тлумаченням) такого тексту. Необхідність тлумачення для юриста-інтерпретатора виникає тому, що, наприклад, у тексті непослідовно використовується один і той же термін через синтаксичну двозначність або відмінності між змістом владного припису і значенням слів, що використовуються у повсякденній мові. Для правознавця-аналітика у цьому сенсі такої необхідності не виникає. Така необхідність може виникнути для нього у разі, якщо він хоче за допомогою аналізу ясно сформулювати те, що він має намір дослідити. Крім того, юрист-інтерпретатор може майже завжди знаходити свою необхідність у термінах вибору між двома альтернативними інтерпретаціями, кожна з яких є для нього відомою та повністю зрозумілою. Водночас у правознавця-аналітика необхідність аналізу може з'явитись у зв'язку із наявністю у праві колізійних норм. Юрист-інтерпретатор під час тлумачення нормативно-правового акта буде використовувати догму права, тобто певні юридичні канони, а також прийоми і засоби, відмінні від аналітичної методології. Також він може зіштовхнутись із необхідністю вибору між телеологічним (цільовим) і буквальним тлумаченням правового акта. Навпаки, правознавець-аналітик не намагається визначити те, що мав на увазі законодавець у конкретному випадку, використовуючи ті чи інші поняття. Крім того, на практиці, як правило, юрист-інтерпретатор має враховувати пануючу державну політику, на відміну від правознавця-аналітика, який під час аналізу словосполучення «державна політика» намагається встановити концептуальну взаємодію, наприклад, між поняттями «право» і «правило».

Конструювання концептуальних схем із відповідною термінологією зумовлюється тим, що змінюваність предметів, явищ та процесів провокує запізнення у їхньому найменуванні, оскільки поняття іноді «не встигають» за цими змінами. Тому не всі поняття та не всі ідеї можуть бути застосовані до окремих предметів, явищ та процесів чи сформулювати про них правильне уявлення. Це призводить до необхідності конструювання схем, відмінних від наявних незадовільних схем. Так відбувається через те, що концептуальні моделі, що мають у нашому розпорядженні, часто-густо конфліктують, накладаються одна на одну та навіть є непорівнянними. Забезпечення цього дозволяє не вводити у науковий обіг зовсім нові поняття чи винаходити нову термінологію із метою вираження понять, що аналізуються.

У сучасній юридичній науці визначення понять через рід і видову відмінність (*per genus et differentiam*) є не просто основним, а й саме собою зрозумілим. Піддавати сумніву подібний спосіб визначення – це відповідною мірою переописати практику правотворчої діяльності. Норми, що виникають у процесі правотворчості, формулюються у термінах, що виражають поняття, які з погляду юристів відображають загальні уявлення про належне. Г. Харт піддав сумніву ефективність традиційного методу визначення через рід і видову відмінність таких правових понять, як «суб'єктивне право», «відповідальність», «державна», з огляду на те, що (на думку У. Твайнінга) ці поняття є надзвичайно абстрактними [17]. Іншими словами, техніка визначення через рід і видову відмінність не може використовуватися для прояснення правових понять, оскільки нею не враховується їхня специфіка. Навпаки, вона виходить із того, що правові поняття можна обґрунтовано ізолювати, орієнтуючись на їхнє мовне вираження як окремих термінів, які можуть бути більш-менш точним способом співвіднесені з їхніми аналогами, а потім відокремлені від інших видів того ж роду. Проте це не так. Це пов'язано з тим, що правові поняття безпосередньо не пов'язані з аналогами у

світі фактів, на відміну від слів повсякденної мови, які не еквівалентні поняттям, що використовуються у юриспруденції. Це дозволяє Г. Харту сформулювати інший метод прояснення правових понять: замість визначення одиничного терміна необхідно розглянути речення, де одиничне слово виконує характерну для себе роль і пояснюється, по-перше, через специфікацію умов, за яких увесь вираз є істинним, а по-друге, через те, як це слово вживається для того, щоб отримати висновок на підставі правил у конкретному випадку [18]. Такий метод (метод «прояснення») полягає у тому, що вираз має аналізуватися виключно в межах контексту його вживання. У цьому разі контекст демонструє, що відокремлений від нього вираз сам по собі не виконує денотативної функції. Таким чином, застосування методології аналітичної філософії до аналізу слововживання у сфері права дозволило зробити висновок, що не значення правничого терміна визначає його вживання, а навпаки, вживання визначає його значення.

У вітчизняній філософії та теорії права сьогодні відсутні спеціальні монографічні дослідження аналітичної філософсько-правової традиції. Серед перекладів українською мовою зарубіжної наукової літератури з цієї теми можна згадати лише переклад основної роботи Г. Харта «The Concept of Law» [19], опублікованої уперше у 1961 р. Це призводить до відсутності комплексного і цілісного уявлення про аналітичну філософію права у вітчизняній загальній теорії та філософії права.

Сприйняття і введення у методологію вітчизняної теорії і філософії права теоретико-методологічних підходів до дослідження мови права і, зокрема, правничої термінології, розроблених західною традицією у рамках аналітичної філософії права, сприятиме розвитку української юридичної науки та більш ефективному функціонуванню правової системи України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Hutton Ch. Language, Meaning and the Law / Christopher Hutton. – Edinburgh University Press, 2009. – 244 p.
2. Герард-Рене де Гроте. Язык и право / Герард-Рене де Гроте // Журнал российского права. – 2002. – № 7. – С. 145-152.
3. Мова права: [програма курсу для студентів юрид. вузів та фак-тів] / уклад. Н.В. Артикуца. – К. : Правда Ярославичів, 1998. – 50 с.
4. Беляев М.А. Понимание права в языковых парадигмах / М.А. Беляев // Научные труды. Российская академия юридических наук : в 3 т. – М. : Юрист, 2008. – Вып. 8. – Т. 1. – С. 48-53.
5. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції: [монографія] / [Ю.М. Оборотов, В.В. Завальнюк, В.В. Дудченко та ін.] ; за ред. Ю.М. Оборотова. – Одеса : Фенікс, 2015. – 488 с.
6. Подорожна Т.С. Законодавчі дефініції: поняття, структура, функції: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Т.С. Подорожна ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів, 2009. – 205 с.
7. Лапаева В.В. Типы правопонимания: правовая теория и практика : [монография] / В.В. Лапаева. – М. : Рос. акад. правосудия, 2012. – 488 с.
8. Дамирли М.А. Теоретико-методологические проблемы понятийно-категориального аппарата историко-правовой науки / М.А. Дамирли // Поняття, терміни і категорії історико-правової науки : матер. XXI Міжнар. істор.-прав. конфер. (23–26 квіт. 2009 р.). – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – С. 3-11.
9. Лёзов С.В. Юридические понятия и язык права в современных зарубежных исследованиях. Научно-аналитический обзор / С.В. Лёзов. – М. : ИНИОН АН СССР, 1986. – 70 с.

10. Corbin A.L. Legal Analysis and Terminology / A.L. Corbin / Yale Law Journal. – 1919. – V. 29. – P. 143-153 ; Holmes O.W. The Theory of Legal Interpretation / O.W. Holmes // Harvard Law Review. – 1899. – V. 12. – № 7. – P. 417-420 ; Wigmore J. H. The Terminology of Legal Science (with a Plan for the Science of Nomothetic) // Harvard Law Review. – 1914. – № 1. – P. 1-9. ; Williams G. Language and the Law / G. Williams // Law Quarterly review. – 1942. – Vol. 61. – P. 241-244.
11. Оглезнев В.В. Г.Л.А. Харт и формирование аналитической философии права / В.В. Оглезнев. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 2012. – 216 с.
12. Афонасин Е.В. Философия права : [учеб. пособ.] / Е.В. Афонасин, А.Б. Дидикин. – Новосибирск : Новосиб. гос. ун-т., 2006. – 92 с.
13. Hall J. Analytic Philosophy and Jurisprudence / J. Hall // Ethics. – 1966. – Vol. 77. – № 1. – P. 14-28 ; Hart H.L.A. Philosophy of Law and Jurisprudence in Britain (1945-1952) / H.L.A. Hart // The American Journal of Comparative Law. – 1953. – Vol. 2. – № 3. – P. 355-364.
14. Hart H.L.A. Philosophy of Law and Jurisprudence in Britain (1945–1952) / H.L.A. Hart // The American Journal of Comparative Law. – 1953. – Vol. 2. – № 3. – P. 357-358.
15. Bix B. On Philosophy in American Law: Analytical Legal Philosophy / B. Bix // Legal Studies Research Paper. Research Paper. – 2008. – № 5. – P. 1.
16. Оглезнев В.В. Аналитическая философия права Г. Харта и правовой реализм / В.В. Оглезнев, В.А. Суровцев // Правоведение. – 2013. – № 4. – С. 134-147.
17. Twining W. General Jurisprudence : Understanding Law in Global Perspective / W. Twining. – Cambridge, 2009. – P. 40.
18. Hart H.L.A. Definition and Theory in Jurisprudence / H.L.A. Hart // Law Quarterly Review. – 1954. – Vol. 70. – P. 47.
19. Харт Х.Л. Концепция права / Х.Л. Харт ; пер. з англ. Н. Комарова. – К. : Сфера, 1998. – 231 с.

REFERENCES

1. Hutton Ch. (2009), Language Meaning and the Law, Edinburgh University Press, Edinburgh.
2. Gerard-Rene de Grotto (2002), “Language and Law”, *Zhurnal rossiyskoho prava*, no. 7, pp. 145-152.
3. Artikutsa, N.V. (1998), *Mova prava : prohrama kursu dlya studentiv yuryd. vuziv ta fakultetiv* [Language of Law : A course program for students of law universities and faculties], Pravda Yaroslavychiv, Kyiv, Ukraine.
4. Belyaev, M.A. (2008), “Understanding of the law in language paradigms”, *Nauchnye trudy. Rossiyskaya akademiya yuridicheskikh nauk* [Scientific works. Russian Academy of Juridical Sciences], issue 8, vol. 1, Yurist, Moscow, pp. 48-53.
5. Oborotov, Yu.M., Zavalnyuk, V.V., Dudchenko, V.V. et al. (2015), *Kreatyvniyt zagalnoteoretychnoyi yurysprudentsiyi : monohrafiya* [Creativity of the general theoretical jurisprudence : monograph], Feniks, Odesa, Ukraine.
6. Podorozhna, T.S. (2009), “Legislative definitions : concept, structure, function”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.01, Lviv state university of internal affairs, Lviv, Ukraine.
7. Lapaeva, V.V. (2012), *Tipy pravoponimaniya : pravovaya teoriya i praktika : monohrafiya* [Types of legal understanding : legal theory and practice : monograph], Russian academy of justice, Moscow, Russia.
8. Damirli, M.A. (2010), “Theoretical and methodological problems of discourse of historical and legal science”, *Ponyattya, terminy i katehoriyi istoryko-pravovoyi nauky : materialy XXI Mizhnarodnoyi istoryko-pravovoyi konferentsiyi* [Concepts, terms, and categories of historical

and legal science : materials of the XXI International Historical and Legal Conference], April 23-26, 2009, Mykolaiv, pp. 3-11.

9. Lezov, S.V. (1986), *Yuridicheskie ponyatiya i yazyk prava v sovremennykh zarubezhnykh issledovaniyakh. Nauchno-analiticheskiy obzor* [Legal concepts and language of law in modern foreign studies. Scientific and analytical review], INION AN SSSR, Moscow, Russia.
10. Corbin, A.L. (1919), "Legal Analysis and Terminology", *Yale Law Journal*, v. 29, pp. 143-153 ; Holmes, O.W. (1899), "The Theory of Legal Interpretation", *Harvard Law Review*, v. 12, no 7, pp. 417-420 ; Wigmore, J.H. (1914), "The Terminology of Legal Science (with a Plan for the Science of Nomothetic)", *Harvard Law Review*, no.1, pp. 1-9. ; Williams, G. (1942), "Language and the Law", *Law Quarterly review*, vol. 61, pp. 241-244.
11. Ohleznev, V.V. (2012), *G.L.A. Hart i formirovanie analiticheskoy filosofii prava* [H.L.A. Hart and the formation of analytical philosophy of law], Izd-vo Tom. un-ta, Tomsk, Russia.
12. Afonasin, E.V. end Didikin, A.B. (2006), *Filosofiya prava : ucheb. posobie* [Philosophy of Law: textbook], Novosib. hos. un-t., Novosibirsk, Russia.
13. Hall, J. (1966), "Analytic Philosophy and Jurisprudence", *Ethics*, Vol. 77, no. 1, pp. 14-28 ; Hart, H.L.A. 1953, "Philosophy of Law and Jurisprudence in Britain (1945–1952)", *The American Journal of Comparative Law*, Vol. 2, no 3, pp. 355–364.
14. Hart, H.L.A. (1953), "Philosophy of Law and Jurisprudence in Britain (1945–1952)", *The American Journal of Comparative Law*, Vol. 2, no. 3, pp. 357-358.
15. Bix, B. (2008), "On Philosophy in American Law : Analytical Legal Philosophy", *Legal Studies Research Paper. Research Paper*, no. 5, P. 1.
16. Ohleznev, V.V. and Surovtsev, V.A. (2013), "Analytical philosophy of law by H. Hart and legal realism", *Pravovedenie*, no. 4, pp. 134-147.
17. Twining, W. (2009), *General Jurisprudence : Understanding Law in Global Perspective*. Cambridge, p. 40.
18. Hart, H.L.A. (1954), "Definition and Theory in Jurisprudence", *Law Quarterly Review*, Vol. 70, p. 47.
19. Hart H.L. (1998), *Kontsepsiya prava* [The concept of law], Translated by Komarova, N., Kyiv, Ukraine.

УДК 342.7 (477)

ДЕФОРМАЦІЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ У ВІТЧИЗНЯНОМУ СУСПІЛЬСТВІ ЯК ОДНА З ОСНОВНИХ ПРИЧИН ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Мельник М.В., здобувач

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
вул. Пушкінська, 77, м. Харків, Україна
mariem8778@gmail.com*

У статті висвітлено питання сутнісних характеристик деформацій правосвідомості в контексті їх взаємозв'язку із проблемою порушення прав людини в Україні. Розкрито сутність поняття «деформації правосвідомості», здійснено аналіз сучасного стану дотримання прав людини в Україні, акцентовано увагу на взаємозалежності обох явищ.